

Yeni Anayasa Yapım Sürecinde Basın

Ağustos 2013-Şubat 2014

Sezen Ünlüöner*

sunluonen@tevitok.k12.tr

TESEV Demokratikleşme Programı'nın (TESEV DP) *Anayasa Yapım Sürecini İzleme Çalışması* altında kaleme alınan bu rapor, TESEV DP'nin basın ve medyanın Türkiye'nin yeni bir anayasa oluşturma sürecine katkılarını incelemek amacıyla üstelendiği basın taramasının raporlandığı üçüncü çalışmadır.¹

Çalışmaya konu olan Ağustos 2013-Aralık 2013 döneminde farklı görüş ve ideolojik yakınlıkları olduğu bilinen *Cumhuriyet*, *Hürriyet*, *Özgür Gündem*, *Radikal*, *Star*, *Taraf* ve *Zaman* gazetelerinden oluşan 7 gazetelik bir örneklem oluşturulmuş; bu gazetelerde anayasa yapım sürecini konu edinmiş haber, köşe yazısı, yorum ve söyleşilerden oluşan toplam 184 içerik değerlendirmeye alınmıştır.

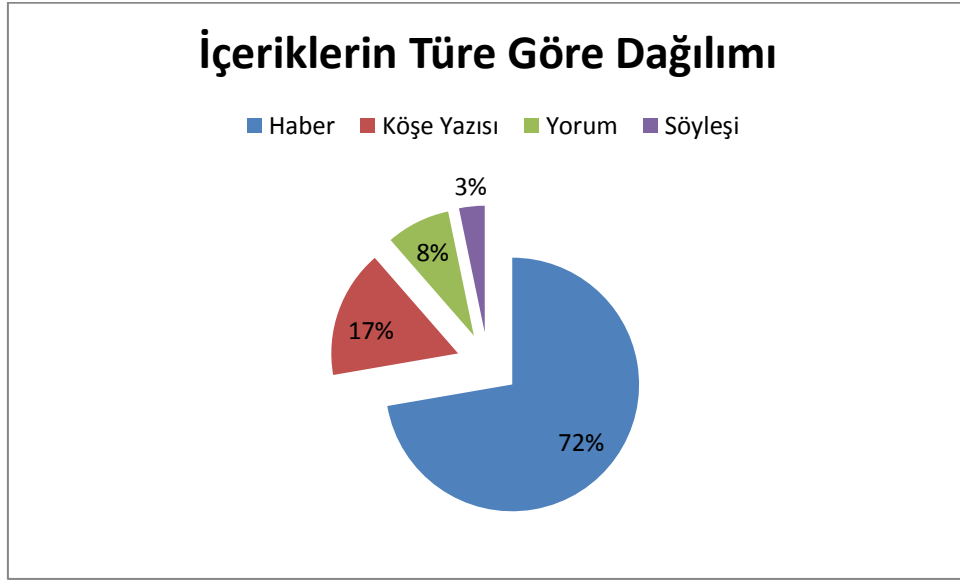
Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun Kasım 2013'te dağılmasının ardından Aralık ayı boyunca bu olayın yankıları yine aynı 7 gazete üzerinden takip edilmiş, hızla değişen ülke gündeminin de etkisiyle anayasa yapım çalışmalarının basında gitgide daha az yer bulduğu tespitinden hareketle 2013 yılının sonunda yazılı basın üzerinden medya takibi yapılmasına son verilmiştir.

2014 yılının Ocak ve Şubat aylarında Türkiye'nin yeni anayasasını konu edinen haberler yazılı basın yerine internet üzerinden taranmıştır. Ancak süreç basında çok kısıtlı olarak yer bulabildiğinden, okumakta olduğunuz rapor ağırlıklı olarak 2013 yılına ait değerlendirmelerden oluşmaktadır.

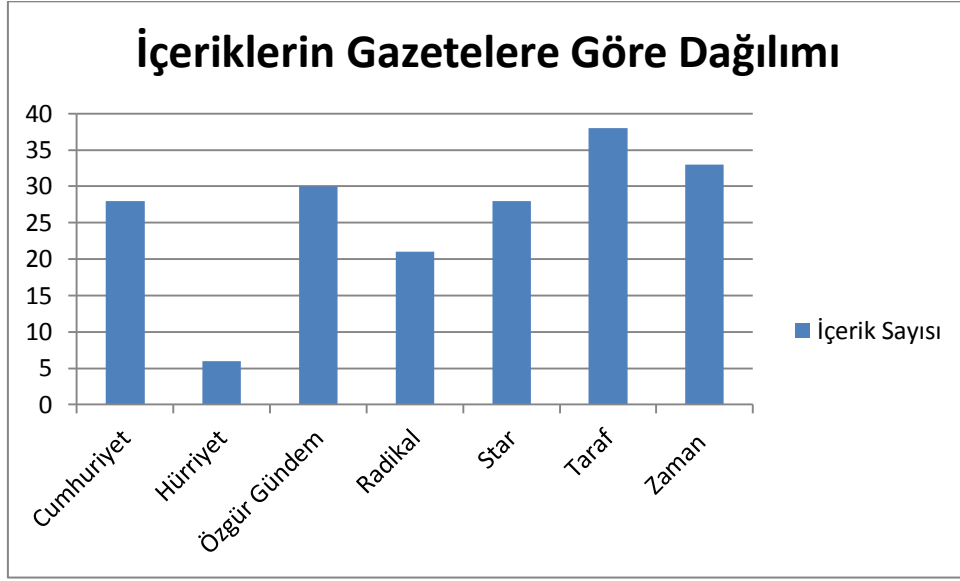
¹ Bu rapor, çalışmada devamlılığın tesis edilmesi açısından, daha önceki iki raporu kaleme alan Ceren Sözeri'nin kullandığı format göz önüne alınarak oluşturulmuştur: Sözeri, Ceren. "Yeni Anayasa Yapım Sürecinde Basın: Ocak-Temmuz 2013," <http://tesev.org.tr/assets/publications/file/28112013110950.pdf> ve Sözeri, Ceren. "Yeni Anayasa Yapım Sürecinde Basın," http://tesev.org.tr/assets/publications/file/Medya%20Rapor_Ceren%20Sozeri.pdf

Anayasa Yapım Sürecinde Medyaya Genel Bir Bakış

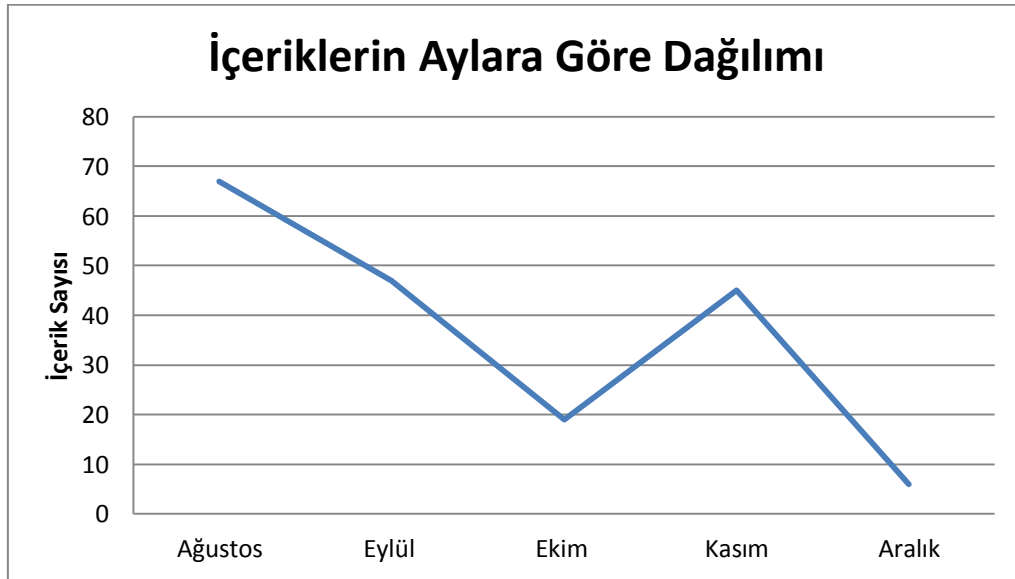
Bu rapora mevzubahis olan basın taraması sonucu elde edilen 2013 yılının ikinci yarısına ait verilere bakıldığında gazetelerin ağırlıklı olarak “haber” türünde içeriklere yer verdiği görülmektedir. “Haber”lerin köşe yazısı, okuyucuların kaleme aldığı “yorum” yazıları yahut uzmanların görüşlerine başvurulmuş “söyleşi”lerin büyük oranda önüne geçmesinin implikasyonları raporun ilerleyen kısımlarında ayrıca tartışılacaktır.

Tarama sonucu elde edilen veriler incelendiğinde, bu rapora konu olan Ağustos-Aralık 2013 döneminde anayasa yapım sürecinin toplamda 38 içerikle en aktif olarak *Taraf* gazetesince izlendiği ortaya çıkmaktadır. *Taraf* gazetesini 33 içerikle *Zaman* gazetesi izlerken araştırmancının örneklemini içerisinde Türkiye’nin yeni anayasa yapım sürecine en az ilgiyi toplam 6 içerik ile *Hürriyet* gazetesinin gösterdiği görülmektedir.

Öte yandan örnekleme konu olan bütün gazetelerde zaman içerisinde Türkiye'nin yeni anayasasına yönelik ilginin sönümlendiğini söylemek mümkündür. Gazetelerde yer alan toplam içerik sayısı Ağustos ayından itibaren düzenli olarak düşüşe geçmiş, Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun Kasım ayında dağılışı istatistiklere anayasayla ilgili içeriklerin sayısında bir artış olarak yansısı da, düşüş yönündeki trend Aralık ayından itibaren kaldığı yerden devam etmiştir. Öyle ki internet taramasına konu olan 2014 yılının Ocak ve Şubat ayları boyunca, o dönemde gündemde olan Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun yapısının değiştirilmesiyle ilintili anayasa değişikliği önerileri haricinde Türkiye'nin yeni anayasa yapım çalışmaları basında neredeyse hiç yer bulamamıştır.

Yeni bir anayasanın yazılmasına yönelik ilgideki düşüş daha önceki basın raporlarının içeriklerinin mukayese edilmesiyle de gözlemlenebilir. Sözeri'nin Haziran 2012-Ocak 2013 dönemini ele alan ilk medya raporu toplamda 907 içeriği konu edinirken, Ocak-Temmuz 2013 dönemini konu edinen ikinci medya raporu ise 1355 adet içeriğin analiz edilmesine dayanmaktadır. Elinizdeki raporun toplam 184 adet içeriği analiz ettiği göz önüne alınırsa, basının anayasa yapım sürecine ilgisindeki düşüş daha iyi anlaşılabilir.

“Haber”in Biçimi

Bu rapora konu olan beş aylık dönemde, Sözeri’nin TESEV DP için kaleme aldığı daha önceki medya raporlarında da değinildiği gibi, Türkiye’nin yeni anayasa yapım sürecinin Türkiye basını tarafından çoğunlukla Anayasa Uzlaşma Komisyonu üzerinden izlendiği; haberlerin büyük ölçüde Komisyon’un görüşmekte olduğu hususları, üzerinde uzlaşılan veya uzlaşılamayan maddeleri konu edindiği gözlemlenmiştir. Ağustos-Aralık 2013 döneminde araştırmaya temel oluşturan örneklemde yer alan gazetelerde Komisyon’un eski anayasa üzerinden madde madde müzakere yoluyla ilerleyişini tam manasıyla yeni bir anayasa yapılmasının önünde bir engel olarak gören pek çok köşe yazısı ve okuyucu yorumu yayınlanmış olsa da, gazetelerin kendisi de bu paradigmanın dışına çıkamamış, anayasa yapım sürecine daha geniş bir perspektiften yaklaşan, Komisyon tartışmalarının tıkanıp noktada süreci daha verimli müzakere yollarına kanalize edici bir habercilik yapmakta yetersiz kalmıştır.

Haber kaynağı olarak çoğunlukla Anayasa Uzlaşma Komisyonu üyeleri, Cumhurbaşkanı ya da Başbakan gibi üst düzey siyasetçilerin veya Yargıtay Başkanı gibi üst düzey bürokratların fikirlerine başvurulmuş; yorum köşelerinde daha ziyade akademisyenlerin görüşlerine yer verilirken, nadiren de olsa sivil toplum kuruluşlarından temsilcilerin talep ve görüşleri de haber olarak basında kendisine yer bulabilmiştir.

Burada dikkat çekilmesi gereken önemli bir husus, gazetelerin Komisyon üyeleri veya siyasetçilerin görüş ve söylemlerini haberleştirirken analitik ve eleştirilen bir yaklaşımdan neredeyse bütünüyle uzak oluşudur. Sözelimi 9 Ağustos 2013 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu’nun AK Parti’nin başkanlık sistemi ile ilgili önerileriyle ilgili değerlendirmelerini haberleştirirken bu haberi tematik bir şekilde düzenleyip okuyucuya sunmak yerine haber metnini Kılıçdaroğlu’nun Tunceli’deki bayram ziyareti üzerinden inşa etmiş, haber

(1)Kılıçdaroğlu’nun demokratikleşme paketi hakkındaki görüşleri,

(2)Kılıçdaroğlu’nun anne ve babasının mezarlarını ziyaret edişi, [...]

(3) ve Kılıçdaroğlu’nun Suriye’de yaşanan gerginlik üzerine söyledikleri

gibi bir sıra izler hale gelmiştir.² Gazetenin habere konu olan durum veya şahıslara ait bilgileri aktarırken herhangi bir editöryel filtre uygulayamamış olması yapılan haberciliğin kalitesini olumsuz etkilemektedir.

Benzer şekilde *Star* gazetesi 23 Kasım 2013 tarihli bir haberi

Yeni Anayasa’nın önünü partilerin ‘Kırmızı çizgileri’ kesiyor

başlığı ile vermiştir.³ Haberin metnine bakıldığında, bu haberin TBMM Başkanı Cemil Çiçek’in Anayasa Uzlaşma Komisyonu’nun dağılması üzerine Meclis’te temsil edilen dört siyasi partinin liderine yazdığı

² “Genel af ortamı yok,” *Cumhuriyet*, 9 Ağustos 2013.

³ “Yeni Anayasa’nın önünü partilerin ‘Kırmızı çizgileri’ kesiyor,” *Star*, 23 Kasım 2013.

mektubu konu edindiği, başlıkta yer alan tespitin de yine bu mektupta yer alan bir ifadeden alıntılandığı anlaşılmaktadır. Gazetenin bir siyasetçinin görüşünü tırnak işareti kullanmaksızın bu şekilde aktarması, gazetenin mevzubahis görüş ya da görüşün sahibi ile arasındaki mesafeyi ortadan kaldırması anlamına gelmektedir. Bu durum kaçınılmaz olarak gazetenin tarafsız ve objektif habercilik yapıp yapmadığına dair şüpheler doğurmaktadır.

Örnekleme konu olan yedi gazetenin haberlerin okuyucuya sunulması için seçtiği görsellerde de yansız ve nesnel habercilik ilkelerine riayet konusunda idealden uzaktır. Gazetelerin görsel seçiminde kendi ideolojik duruşlarına yakın duran kişilerin fotoğraflarına ağırlık verdiği genel bir tespit olarak sunulabilir. Mesela Barış ve Demokrasi Partisi'ne yakınlığı bilinen *Özgür Gündem* gazetesi Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nu haberleştirirken BDP'li Komisyon üyelerinin fotoğraflarına sayfalarında yer verirken, ideolojik olarak iktidar partisine yakın duran *Star* gazetesi, haberleri için çoğunlukla AK Partili siyasetçilerin fotoğraflarını kullanmaktadır. *Taraf* gazetesinin bu konuda nötr bir duruşunun olduğu, Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nu konu alan haberlerinde Komisyon üyelerinin tamamının görüldüğü görseller kullandığı ayrıca bir not olarak düşülebilir.

Haberleri gazetede kapladıkları fiziksel alan bakımından değerlendirdiğimizde, gazetelerin bu konudaki editoryel kararlarını okuyucunun haber almak hakkını gözetken, okuyucuyu ilgilendiren önemli siyasi kararlarda okuyucunun eksiksiz bilgiye ulaşımını kolaylaştırıcı bir tutumla değil, gazetenin tirajını ve okunurluğunu arttıracak haberlerin vurgulanması yönünde aldıkları gözlemlenmiştir. Örneğin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Karadeniz turunu konu alan ve Gül'ün "balıkçılarla tek tek tokalaş[masını]," "ağ örme ile ilgili bilgi al[masını]" ve "[a]ğı eline alarak bir iki ilmi ör[mesini]" ayrıntılı bir biçimde konu edinen 24 Kasım 2013 tarihli bir *Zaman* gazetesi haberi yaklaşık yarım sayfa yer kaplarken,⁴ Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun dağılması gibi önemli ve okuyucuyu ilgilendirmesi gereken bir haber yine aynı gazetede kendisine ancak bir sütunluk yer bulabilmiştir.⁵

Kısacası bu araştırmaya konu olan dönemde örnekleme yer alan gazeteler tarafsız ve nesnel bilgiyi okuyucunun haber alma hakkını gözeterek şekilde, en anlaşılır ve açıklayıcı biçimde okuyucuya sunmak yerine haberi zaten iktidarı elinde tutan kişi ya da kurumlar üzerinden kuran ve bu haberin sunuluşunda haber kaynağı ile haber yapıcı arasındaki eleştirel mesafeyi büyük ölçüde ortadan kaldıran bir yayın politikası izlemişlerdir.

⁴ "Yeni anayasada fırsat kaçtı," *Zaman*, 24 Kasım 2013.

⁵ "Anayasa Uzlaşma Komisyonu dağıldı," *Zaman*, 19 Kasım 2013.

“Haber”in İçeriği

Ağustos-Aralık 2013 döneminde incelenen yedi gazetenin haberlerin içeriği konusunda da tarafsız ve nesnel bilginin okuyucuya ulaştırılması, okuyucu için önem arz eden konularda bilgilendirme yoluyla bir kamuoyu yaratılması, cevap hakkı ve haberin sunumunda dengelilik gibi temel gazetecilik ilkelerine riayette edilmesi gibi hususlarda idealden uzak kaldıkları tespit edilmiştir.

“Haber’in Biçimi” kısmında da değinildiği gibi süreç, Anayasa Uzlaşma Komisyonu’nun müzakere ettiği maddeler üzerinden takip edilmiş, ancak bu şablon içerisinde bile çoğu zaman kamuoyunun mevzu bahis konuda bilgiye dayalı bir görüş oluşturmaya olanak sağlayacak bir habercilik yapılamamıştır. Örneğin 24 Eylül 2013 tarihli bir *Cumhuriyet* gazetesi haberi, Komisyon’un Anayasa Mahkemesi’nin yapısını görüştüğünü ve Komisyon’da mahkemenin üye sayısının 11+1, 17+1, 21+1 veya 27+1 modellerinden hangisi olacağı konusunda bir mutabakat sağlanamadığı için bu maddede bir uzlaşya varılamadığını duyurmuştur.⁶ Haber bu modellerin birbirinden farkının ne olduğunu, Anayasa Mahkemesi’nde 18 yerine 22 üye olmasının ne anlama geldiğini okuyucuya anlatmakta yetersiz kalmış, bu bakımdan kamuoyunun anayasa yapım sürecine müdahil olmasını kolaylaştıracak bir işlev üstlenememiştir.

Bunun yanı sıra, gazetelerin ideolojik yakınlıkları haberin okuyucuya sunumu konusunda belirleyici rol oynamıştır. Sözgelimi birer gün arayla AK Partili Mehmet Ali Şahin’in Türkiye’nin anayasa yapım süreciyle ilgili değerlendirmelerini haberleştiren iki gazeteden biri olan *Taraf* gazetesi Şahin’in sözlerini “Başkanlık sisteminde ısrar” olarak değerlendirirken,⁷ o dönemde iktidar partisi ile daha yakın ilişkiler içerisinde olan *Zaman* gazetesi Şahin’in benzer sözlerini, yakın geçmişte patlak veren Gezi olaylarını “zehir” olarak kavramlaştırmayı seçerek, “Gezi’nin panzehiri DAHA FAZLA demokrasidir” başlığı ile sayfalarına taşımıştır.⁸

Benzer şekilde yine *Cumhuriyet* gazetesi Anayasa Uzlaşma Komisyonu’nun görüşmekte olduğu maddeleri kamuoyuna sunarken görüşülen maddeleri hak ve özgürlüklerin genişletilmesi perspektifinden değil, bu maddelerin olası “kötü”ye kullanımları üzerinden değerlendirmek yoluna gitmiştir. Örneğin 13 Ağustos 2013 tarihinde Komisyon’un devlete “kadınların ‘siyasi’ alandaki haklarını kullanmasını zorlaştıran ‘engellerin’ kaldırılması için önlem alma yükümlülüğü” getirmesini, kadınların kamusal alanda başörtüsüyle yer alabilme hakkına karşıtlığıyla bilinen gazete, “türbanlı vekile yeşil ışık” olarak değerlendirmeyi seçmiştir.⁹ Bir başka deyişle gazete, başörtülü ve başörtüsüz Türkiyeli bütün kadınlar için önemli bir kazanım olan böyle bir gelişmeyi kendi ideolojik duruşundan bağımsız değerlendirememiştir.

Bu durumun beklenen bir uzantısı, gazetelerin genel olarak haberin sunumunda dengelilik ve cevap hakkına riayette oldukça zayıf kalmasıdır. Habercilikte ideal olan bir tartışmaya taraf olan aktörlerden birisinden görüş alındığı takdirde ilgili diğer aktörlerden de görüş alınması veya taraflardan bir ya da birkaçından görüş alınamıyorsa cevap hakkında dair bir not düşülüp ilgili taraf görüş bildirmek istediği

⁶ “Anayasa Mahkemesi’nin yapısında uzlaşma yok,” *Cumhuriyet*, 24 Eylül 2013.

⁷ “Başkanlık sisteminde ısrar,” *Taraf*, 8 Ağustos 2013.

⁸ “Gezi’nin panzehiri DAHA FAZLA demokrasidir,” *Zaman*, 7 Ağustos 2013.

⁹ “Türbanlı vekile yeşil ışık,” *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 2013.

takdirde bu görüşlere de basın organında yer verilmesidir. Ancak örneğin *Star* gazetesi, 4 Ağustos 2013 tarihli bir haberinde Mehmet Ali Şahin'in doğrudan CHP ve MHP'ye yönelik söylemlerine ("CHP ve MHP 'bizim şunlar kırmızı çizgimizdir' diye masaya oturdular. Onların 'zinhar bunlarda bir oynatma yapmayız' demeleri bir haksı, bizim de başkanlık sistemi önermemiz o kadar haklı.") yarım sayfaya yakın yer ayırmasına karşın ne o gün, ne de ilerleyen günlerde CHP ya da MHP'li temsilcilerin bu iddialara yanıt vermesine sayfalarında bir fırsat tanımıştır.¹⁰

Tüm bunlara ilaveten, haberin içeriğinin sansasyonel, siyasi gerilimden beslenir nitelikte ve toplumda yer alan kutuplaşmayı körükleyici olması yönünde editöryel bir tercih kullanıldığı tespit edilmiştir. Eylül ayında anayasa yapım sürecini konu edinen haberlerde Ağustos ayına nazaran % 30'luk bir düşüş yaşanmasına rağmen bu kısıtlı içerik çoğunlukla Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun CHP'li iki üyesi olan Süheyl Batum ve Atilla Kart arasında anlaşmazlığa ayrılmıştır. Bu anlaşmazlığın bu şekilde vurgulanması sürece yapıcı yaklaşan bir habercilik sergilenememesi, böylelikle kamuoyunda anayasa yapım süreciyle ilgili olumsuz ve ümitsiz bir hava yaratılmasına katkı sunulması anlamına gelmiştir.

Benzer şekilde, mesela 20 Ağustos 2013 tarihli bir *Taraf* gazetesi Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun bir sonraki toplantısına üzerinde uzlaşma sağlamakta sıkıntı yaşanan tartışmalı maddeleri görüşeceğini "Dört parti yarın toplanacak anayasa komisyonunda vatandaşlık, resmi dil ve anadilde eğitimi içeren kırmızıçizgiler için vuruşacak" ifadesiyle kamuoyuna duyurmuştur.¹¹ Haberin dilinde savaş sahasına ait bu tür metaforlara ("vuruşmak") yer verilmesinin, gerçek bir demokrasinin yerleşmesi için hayati önem taşıyan uzlaşma kültürünün yeşermesinin önünde bir engel teşkil ettiği söylenebilir.

Burada son bir tespit olarak basında toplumun iktidara uzak pek çok kesiminin (kadınlar, etnik ya da dini azınlıklar, LGBTT vatandaşlar vs.) oldukça kısıtlı olarak yer bulabildiğini söylemek gerekir. Bunda şüphesiz, "haber" kategorisindeki içeriklerin, köşe yazısı, yorum ve söyleşi kategorilerinin toplamından çok daha büyük bir yer kaplamasının ve basın nezdinde bu grupların görüşlerinin "haber" değeri taşıyamamasının payı vardır. İktidara uzak düşmüş bu kesimler ancak sivil toplum kuruluşları oluşturabildikleri ve bu kuruluşların basına erişimlerinin olanak verdiği ölçüde basında kendilerine yer bulabilmektedirler. Bunlara ek olarak, çocuklar yahut tutuklu/hükümlükler gibi kendi çıkar gruplarını oluşturup kendi haklarının savunuculuğuna soyunamayan kesimlerin basın nezdinde "görünmez" olduklarını söylemek abartılı olmaz. Basında kendisine yer bulabilen sivil toplum kuruluşlarının da ekseriyetle kimlik haklarına odaklandığı, sendikal ve sosyal hakların basında yer alan anayasal haklar tartışmasının bir parçası olamadığı ayrıca bir not olarak düşünülmelidir.

¹⁰ "Kırmızı çizgiler CHP için haksı başkanlık önerisi de bir haklı," *Star*, 4 Ağustos 2013.

¹¹ "Yeni anayasa için kırmızı çarşamba," *Taraf*, 20 Ağustos 2013.

Sonuç

Walter Lippmann basının demokrasinin tesisindeki rolünü kavramsallaştırırken, basına büyük ölçüde “bilgilendirici” bir işlev yüklemiştir. Lippmann’a göre karar alım süreçleri teknik bilgi ve uzmanlık gerektiren karmaşık mekanizmalardır. Demokrasinin tam manasıyla işlevsel olabilmesi için basın, bu süreçleri ve alınan kararları “halk”ı açıklamakla yükümlüdür.

John Dewey ise kuramlarında basına demokrasinin inşası konusunda çok daha aktif bir rol biçmektedir. Dewey’ye göre basın, daha karar alım süreçlerinin başında karara konu olan hususun tartışmaya açılmasını, bu kararın sonuçlarından etkilenecek kesimlerin görüşlerini dile getirebilmelerini ve seslerini ilgili otoritelere ve mercilere iletebilmelerini sağlamakla yükümlüdür.

Dewey’nin demokrasi konusunda basına Lippmann’dan daha büyük bir rol ve sorumluluk yüklediği açıktır. Ancak bu rapora konu olan süreçte Türkiye basınını, anayasa yapım sürecinden etkilenecek toplumsal kesimlerin seslerini ve anayasayla ilgili taleplerini duyurabilmelerine, bilgiye dayalı katılımcı ve yapıcı bir tartışma sürecinin oluşturulmasına kayda değer bir katkı sağladığını söylemek—istisnalar olmakla beraber—oldukça zordur.

Kaldı ki, yine bu raporun konu edindiği dönemde, ülke basınının Lippmann’ın basından beklentilerini oluşturan bilgilendirme ve açıklama işlevinde de yetersiz kaldığı, verileri taraflı ve yanlı bir biçimde, açıklayıcılık ve anlaşılabilirlik amacı gütmeyen sunduğunu söylemek mümkündür.

Bu tespitler ışığında, anayasa sürecinin bir çıkmaza girdiği, ülke gündeminin her gün hızla değiştiği, yaklaşan seçimlerin siyasi ufku domine ettiği bu günlerde elinizdeki raporun, geride bırakılan süreçten dersler çıkarılmasında; Türkiye’nin yeni, demokratik, hak ve özgürlükleri temel alan bir anayasaya olan ihtiyacının tekrar ülke gündemine girmesinde ve anayasa metninin kamuoyunda yapıcı ve katılımcı bir tartışma sonucu oluşturulmasında basının kendi görevini hatırlamasına yardımcı olacağını umarız.

*Sezen Ünlüöner İngiliz Edebiyatı alanındaki lisans derecesini Harvard Üniversitesi'nden almıştır. Temmuz 2013 – Mayıs 2014 süresince TESEV Demokratikleşme Programı bünyesinde yer alan Sezen, an itibarıyla TEVİTÖL kütüphanesinde görev yapmaktadır.